

Josep Xifré i Casas (1777-1856), fill d'Arenys de Mar, industrial, navilier, comerciant, banquer i benefactor, com diu un dels seus biògrafs, va fer l'Amèrica i tornà enriquit.

A la seva vila natal hi va fer construir un hospital, que donà al poble d'Arenys de Mar. Avui és conegut com l'Hospital Xifré o el Xifré. Per tant, la seva memòria perdura.

L'ARQUITECTURA DELS INDIANS AL MARESME: EL XIFRÉ D'ARENYS DE MAR

Després que Carles III autoritzés l'any 1778 el lliure comerç català amb Amèrica, molts joves varen abandonar la pobresa de les costes catalanes a la recerca de fortuna a l'altra banda de l'Atlàntic. El Maresme, per la decadència de les seves drassanes, va ésser una de les principals zones de sortida d'aquesta emigració, que es va incrementar durant els primers anys del segle XIX, i va veure partir molts dels seus homes per la necessitat de subsistir i amb el somni de fer diners en terres caribenyes, quan, en molts casos, encara no havien complert els quinze anys. Una bona part es va dedicar a la venda de queviures i begudes a l'illa de Cuba; per això els establiments alimentaris, denominats aquí «ultramariños», allà s'anomenen «El Catalán». Els més afortunats aconseguiren de crear empreses de renom, algunes de les quals avui encara perduren, com la fàbrica de tabacs Partagàs, fundada el 1845 a Cuba per l'arenyenc Jaume Partagàs, i molts d'altres acumularen importants capitals amb la tracta d'esclaus. (1)

La nostàlgia i el desig de demostrar als seus conciutadans d'origen que havien triomfat van fer que, la majoria, després d'haver fet els cinquanta anys, retornés a les seves poblacions natal. Així va sorgir la figura de l'«americanu» (2) que havia d'encarnar el prototipus de l'ascens social, del nou ric o del «self made man». I alguns varen invertir en indústries, varen impulsar la construcció del ferrocarril (3), o varen incidir en la reordenació urbanística de pobles i ciutats. Altres,

una gran part, després de la tornada, només varen pensar a edificar importants mansions, a casar-se amb les jovenetes més agraciades i boniques del seu poble, i a descansar (4); la seva vida va limitar-se a deixar passar el temps i gaudir dels guanys que havien fet, tot exhibint grans rellotges amb cadenes d'or, lloros tropicals, criades mulates i pintoresques vestimentes. (5)

No obstant això, tots ells ens varen deixar una important herència, la seva arquitectura. Més concretament, una bona part del paisatge urbà actual del Maresme es deu a inversions, donacions o propostes dels qui «van fer les Amèriques». Les cases que varen edificar, moltes vegades dissenyades per ells mateixos amb grandiositat i voluntat d'ostentació, van trencar la monotonia i la pobresa constructiva que imperava a mitjan segle XIX a la comarca. Eren un cant a l'enyorança i a l'exotisme, amb les parets plenes de motius caribenys, amb relleus de terracota que al·ludien el comerç colonial, amb patis farcits de plantes tropicals, i amb canyes de bambú, magnòlies i palmeres als jardins. Avui el record dels «americanus» perdura encara en aquestes singulars edificacions, i molt especialment en les construïdes amb finalitat benèfica, costejades pels més rics, d'entre els quals destaca Josep Xifré i Casas, que va ésser el català més adinerat del seu temps (6) i que, en morir, va deixar béns per valor d'uns trenta milions de pessetes or, equivalents a uns cinc-cents milions de pessetes paper en la nostra època. (7)

Josep Xifré
 + marinesa

El Setce de octubre de 1777, en las fonts baptismals de la d. l'aviada de Sta Maria de Arenys de Mar, del Diabat de Barcelona, per mi Joseph Spasch P^{re} y Vicari de dita Iglesia, es estat batejat Joseph, Pau Joan nat lo dia antes, fill, legitim, y natural de Joan Baptista Xifré i de Margarida Casas Cony de la pnt Vila Avís paternas son Jo: seph Xifré marinesa y Raymond a Horta Cony viuent de la pnt Vila Avís maternas son Domingo Casas fornera y maria Castello Cony difunts de la pnt Vila. En padrins son Avi Joseph Xifré marinesa y Thereseda Casas Dalpi, tots de la pnt Vila Va Joseph Spasch P^{re} y Vicari

Partida de baptisme de Josep Xifré i Casas. Arxiu parroquial de l'església de Santa Maria d'Arenys de Mar. Llibre 7. Any 1777. Foli 319.

JOSEP XIFRÉ I CASAS (1777-1856)

Nascut a Arenys de Mar el 15 d'octubre de 1777, va ésser batejat, l'endemà, a l'església parroquial. La seva primera infància va transcórrer sense estretores econòmiques. El seu pare, Joan Baptista Xifré i Horta, havia arribat a tenir quatre bergantins que feien la ruta d'Amèrica, però, el 1782, la guerra amb Anglaterra li va suposar la ruïna i l'escomesa dels creditors, i va haver-se de refugiar a Cadis, on morí el 1787 (8). Des d'aleshores a Josep Xifré, per fer fortuna, només li quedava l'opció de traslladar-se a ultramar. I el 1798, quan encara no havia complert vint-i-un anys (9), s'embarca cap a L'Havana amb una carta de recomanació per al seu conciutadà Marià Carbó, propietari d'una fàbrica de baguls a la capital cubana. Així va aconseguir el seu primer treball en terres americanes i va fer de mosso de magatzem en el negoci de Marià Carbó. Ben aviat, però, va passar a regentar la indústria de curtits del seu oncle Josep Xifré i Horta, també a L'Havana. És a partir d'aquest moment quan comença a fer diners, tot i que la base de la seva fortuna procediria d'altres activitats, exportacions als Estats Units de productes caribenys (sucre, melassa, cafè, aiguardent...) i el negoci negrer. Els biògrafs de Josep Xifré, plens d'admiració pel personatge, neguen, però, aquest darrer extrem. Tot i amb això, en el cas que no hagués comerciat amb esclaus, és ben documentat que va utilitzar mà d'obra esclava, fet reconegut en les fonts consultades, no sense lloances, perquè «aunque es verdad que tenía esclavos en su fabricación de curtidos, eran muy considerados por su dueño, manteniéndolos y vistiéndolos con suma decencia. Iban uniformados con pantalón blanco, levita corta, sombrero de copa de charol, y en él una placa con el apellido Xifré.» (10)

En aquest tractament dels esclaus imperava el desig d'ostentació i l'exhibició del dret de propietat sobre les persones.

Josep Xifré, posteriorment, va intuir una millor rendibilitat del treball a base de la manumissió de la mà d'obra esclava, mitjançant un contracte de treball lleoní i de llarg termini, que hauria concedit als antics esclaus un salari, no gaire superior al cost de la pròpia manutenció, com a estímul per a un millor rendiment del treball. El benefici de l'operació seria clar per a l'antic propietari, més intensitat de treball i cap despesa d'alimentació i de vestir, tot sense perdre'n el domini. Però el seu assessor, Josep Antoni Vidal, no va entendre l'afer en termes econòmics, i li va desaconsellar, per carta, amb consideracions properes a les expressades per Aristòtil en la seva Política, tot dient «la felicidad de esta gente no consiste en la libertad y sí en tener amos como usted. De consiguiente es hacerles un bien dejarlos como están, pues ninguno es agradecido. Así, soy del parecer que siga la marcha que ha seguido hasta aquí, que tan buena ha sido y no cambiarla.» (11)

En aquest context no és d'estranyar que la fortuna de Josep Xifré anés a més. Els seus negocis als Estats Units van créixer i es va veure obligat a passar llargues temporades a Nova York. Allà, el 1818, va contraure matrimoni amb la filla del seu soci novaiorquès en «operacions de futur» Thomas Downing. Josep Xifré tenia aleshores quaranta-un anys i la seva esposa Judith en tenia disset. El 1822 va néixer el seu únic fill Joseíto i, l'any següent, va establir-se a Nova York, on va practicar també el préstec usurari. Un temps

després, el 1830, quan va entendre que podia viure de renda la resta dels seus dies, va decidir de retornar a Europa. I després d'una curta estada a Anglaterra, s'instal·là amb la seva família a París, en una luxosa casa del boulevard Montmartre. I ve sovint a Barcelona per a dedicar-se als negocis immobiliaris, que li reportarien importants beneficis, negocis als quals ja s'havia dedicat abans a Cuba i a Nova York, i posteriorment a Cadis, ciutat en la qual havia de presentar-se com a poderós, per a redimir la imatge de pobresa que hi havia deixat el seu pare abans de morir.

El 1836 va començar a construir a Barcelona, seguint l'esquema compositiu que repetiria en l'hospital d'Arenys, l'edifici d'habitatges de lloguer més famós, luxós i car de la ciutat, els «Porxos d'en Xifré» (12), que li va representar una inversió de gairebé un milió i mig de pessetes or (13) i una rendibilitat del deu per cent net (14). L'obra es va acabar el 1840 i en va ocupar dos pisos, mentre que les famílies més importants de la ciutat es disputaven l'arrendament dels restants, i es va establir definitivament a Barcelona, després d'haver-se casat a Roma, per l'església catòlica, amb Judith. En aquell moment Josep Xifré ja no simbolitzava només «l'ascensió del burgès enriquit fins al punt de poder construir el seu gran edifici, que rivalitzava amb els palaus representatius de les màximes instàncies del poder polític i econòmic del país» (15), sinó que era també un home respectable davant la mentalitat conservadora de l'època que, a més, havia legitimat la seva situació matrimonial.

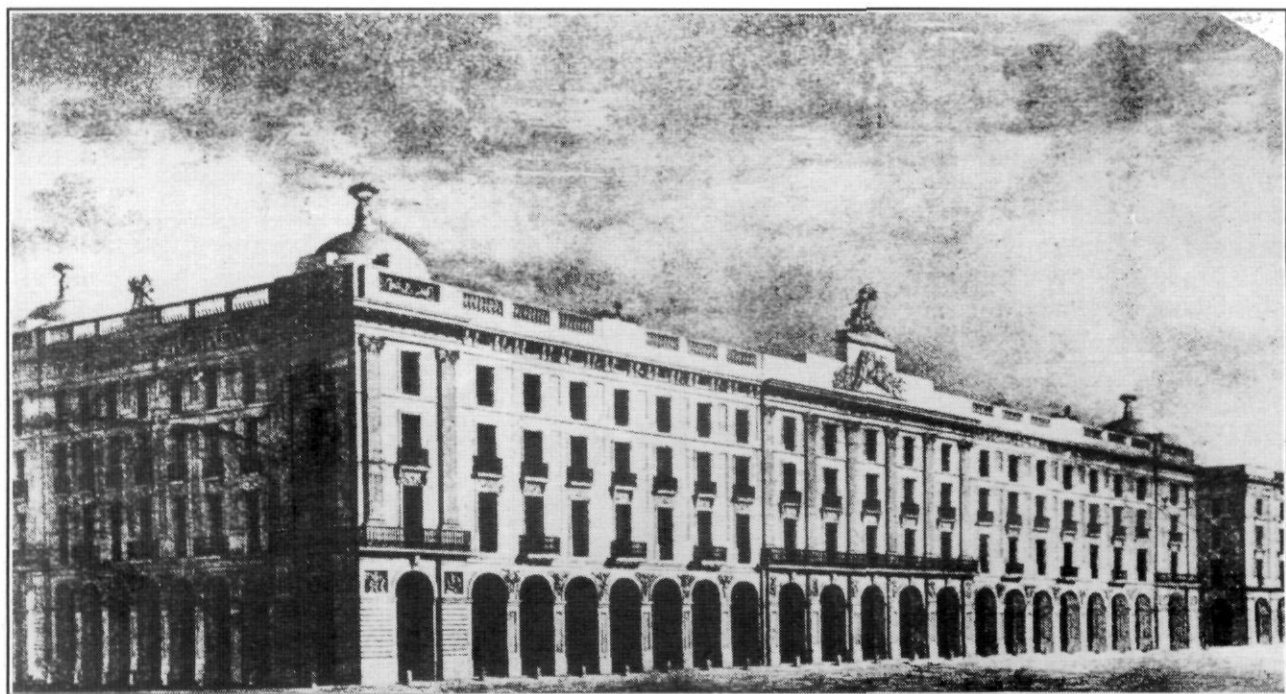
A partir de tots aquests poderosos condicionants va començar a rebre permanents mostres d'adulació i a acumular càrrecs. (16)

I anava sovint al seu poble natal, Arenys de Mar, on projectava la construcció d'un gran hospital, que donaria a la vila.

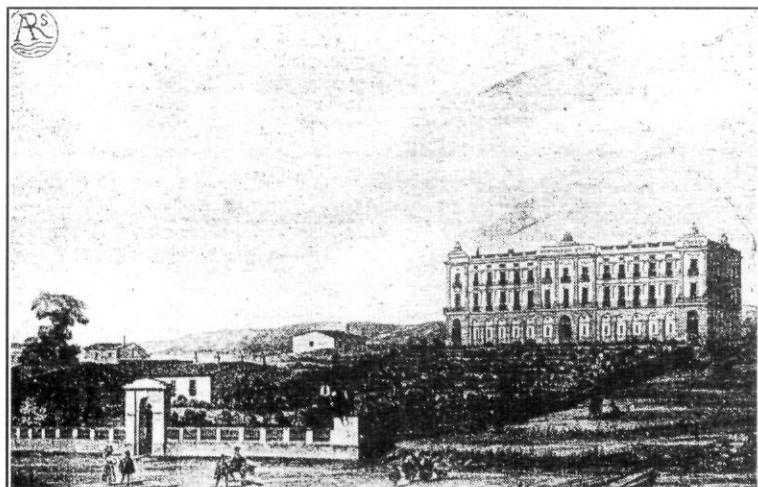
Va morir el 7 d'agost de 1856 en la seva luxosa torre d'Horta. Una setmana després es van celebrar els funerals a la catedral de Barcelona. (17)

L'HOSPITAL D'ARENYS DE MAR.

En Josep Xifré no en tenia prou d'ésser un dels homes més rics del seu temps; necessitava també que els ciutadans de la seva vila natal se n'adonessin. Els arenyencs que, sens dubte, recordaven la seva sortida cap a Amèrica, per a la qual li havien deixat diners, i els darrers anys de la vida dels seus pares, plens de deutes, havien de conèixer que havia triomfat. Des de Nova York havia ja tramès diners per a l'antic hospital i per a construir el teatre municipal, els ingressos del qual havien de destinar-se al manteniment de la institució benèfica. Però, establert a Catalunya, devia pensar que edificar i pagar un nou i grandíol hospital per al seu poble seria la millor mostra del seu èxit, que satisfaria el seu desig d'ostentació i que, a la vegada, serviria perquè les generacions futures recordessin el seu poder.

Els porxos d'en Xifré. 1840.

L'hospital Xifré d'Arenys de Mar. 1846

Així, després d'haver adquirit els primers terrenys al Molí de Dalt (5 d'octubre de 1844), completats amb noves adquisicions al Rial de sa Clavella (20 de febrer de 1845), van començar els treballs que projectà ell mateix i que va seguir molt directament. El 19 de novembre de 1844 es va col·locar la primera pedra i dos anys més tard va ésser acabat l'edifici, que va beneir el 22 d'octubre de 1848 el bisbe de Girona Florencio Llorente. Abans, però, per a donar una major publicitat al seu paper de benefactor, va fer editar litografies de l'obra, dibuixades per Lluís Rigalt i impreses als tallers parisencs de Fernique et Cie., i les va repartir als seus conciutadans. Finalment el 27 de desembre de 1849 va fer donació del conjunt, que incloïa a més uns horts per al manteniment de l'hospital i uns jardins ornamentals, al poble d'Arenys de Mar, per escritura signada davant del notari de Barcelona Joan Prats. Tres dies després hi arribaven els malalts, procedents de l'antic local del carrer de l'Església. (18)

Josep Xifré va invertir cent mil duros (19) en la construcció de l'edifici, admirat pels seus contemporanis.

Pascual Madoz, en el seu diccionari va escriure el següent «El edificio que está levantando D. José Xifré en su villa puede colocarse entre los más hermosos y mejores de España. Es de forma cuadrilonga, con cuatro

frontispicios; se sostiene sobre cuarenta y cuatro arcos; tiene cuarenta y cuatro ventanas y ochenta y ocho balcones, hábilmente distribuidos entre columnas de bajo relieve, que le dan una magnificencia agradable y grata.» (20)

L'hospital va ésser construït seguint els canons del neoclassicisme, l'estètica de la burgesia més il·lustrada, que no es va deslligar totalment de les formes de la noblesa i que va donar a les seves construccions un evident aire palatinesc. La seva concepció, a manera de palau, amb «versallescos» jardins, denota la imitació de les formes aristocràtiques que va realitzar la burgesia d'aquell temps. I l'edifici va impactar, des del primer moment. Fins i tot una crònica de l'època indica «dichosos los pobres enfermos que irán a parar al nuevo hospital, porque

Estat actual dels "Porxos d'en Xifré". Passeig d'Isabel II. Barcelona.

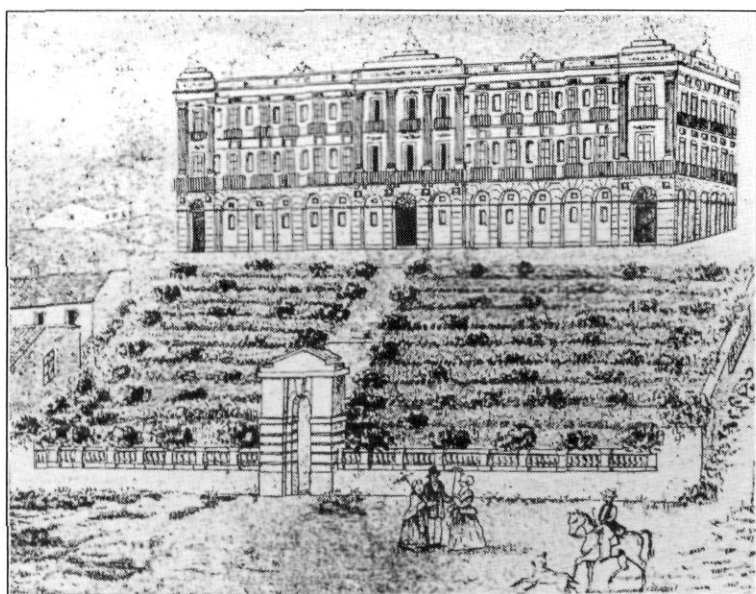
Estat actual de l'hospital d'Arenys de Mar

pasarán sus dolencias, y quizás muerte, no en un hospital, sino en un magnífico palacio, como el más opulento de España.» (21)

Xifré va imposar el mateix caràcter de palau neoclàssic als seus «porxos» barcelonins, atribuïts als arquitectes Josep Buxareu i Francesc Vila, tot i que ell mateix va intervenir-hi molt directament, i no es pot pas negar que els esmentats porxos són com una mena de «germà gran» de l'hospital d'Arenys. Similar planta baixa porticada, oberta en el primer cas per la seva dedicació comercial i tancada en el segon, igual estructura de cinc cossos, el central i els laterals destacats i delimitats amb pilastres adossades amb estries, propers al jònic en l'edifici barceloní i toscanes en l'arenenc, semblant equilibri compositiu en el joc dels balcons, correguts en el centre i extrems de la planta noble, i gairebé idèntica balaustrada de remat.

En els «porxos» va disposar entre els arcs inferiors relleus de terracota, a vegades marcats amb les seves inicials, referits al transport marítim i al tràfec comercial, en la línia de les antigues ornamentacions pròpies de la noblesa, blasons heràldics o gestes aristocràtiques. Amb ells Xifré volia demostrar l'origen de la seva posició, i donaren a l'obra un to eminentment burgès.

A l'hospital d'Arenys va renunciar a tots aquests motius i va optar per rematar-lo amb figures al·lusives majoritàriament a aquelles virtuts —la Caritat, la Prudència, la Fe, les Bones Obres ... (22)— que es podien associar a la imatge que d'ell mateix volia donar. I també hi va incorporar, igual que als «porxos» o, com ja hem esmentat, als barrets dels seus esclaus, les seves inicials.

L'hospital Xifré.
Dibuix de Bonaventura Boix. 1858.

Xifré a Arenys es va auto-representar de manera diferent de com va fer-ho a Barcelona. Als «porxos», la temàtica de les decoracions escultòriques magnifica la procedència del seu poder; a l'hospital d'Arenys, en canvi, afirma els seus valors morals, i més quan l'edifici era destinat a allotjar el seu propi panteó.

En efecte, Josep Xifré va estipular que havia d'ésser enterrat a la capella de l'hospital d'Arenys. I, en conseqüència, el seu fill, que passava llargues temporades a París, va encarregar la realització del mausoleu a l'escultor francès Achille Gumery, que el va executar en marbre blanc, material que a l'època tenia connotacions de noblesa, seguint una estructura compositiva clàssica. (23)

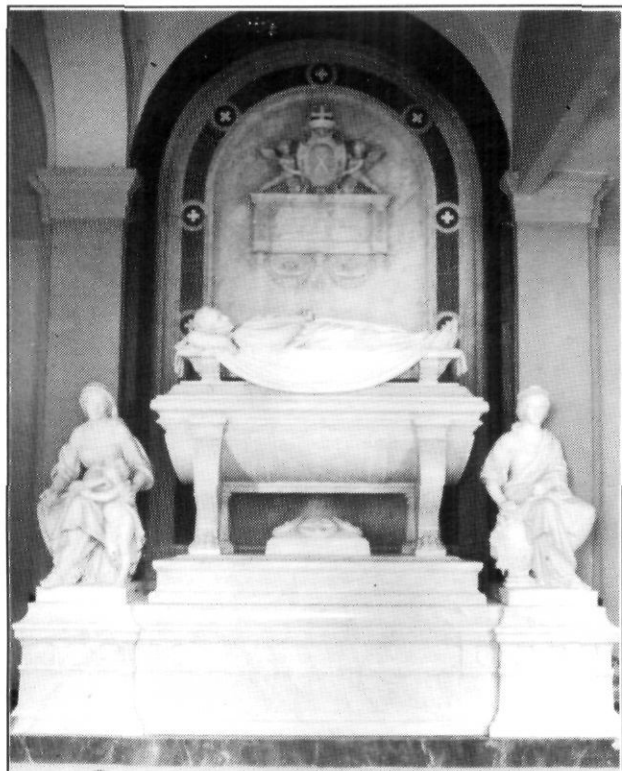
El panteó es va acabar l'any 1859. El 7 d'agost de 1861 s'hi dipositaren, amb tota solemnitat (24), les restes de Josep Xifré, que eren a Barcelona des de la seva mort, ocorreguda feia cinc anys.

Josep Xifré quedaria magnificat per sempre en l'hospital d'Arenys, dedicat successivament a diversos usos i protagonista de continuades polèmiques. En ell va perpetuar el seu triomf i la posició que va obtenir en vida. Per això l'hospital, «el Xifré», és una edificació prototípica d'aquella burgesia, enriquida a ultramar, que va necessitar de mostrar, a través d'actuacions arquitectòniques, la seva força com a grup social.

UN EDIFICI PER A LA POLÈMICA.

En «el Xifré» les càrregues descansen sobre els pilans i no sobre les parets, cosa que permet una plena llibertat a l'hora de distribuir els espais interiors i que facilita de destinar-los als més variats serveis. (25)

Des del seu inici va resultar desproporcionat per al nombre de malalts que havia d'allotjar, que no eren més de deu en el moment de la seva construcció. Per això, ja el 1858, el fill de Josep Xifré, Joseíto, va arribar a un acord amb l'Ajuntament per a establir una guarderia en la planta baixa, encomenada a les Filles de la Caritat de Sant Vicenç de Paül, que també tenien cura

Panteó de Josep Xifré a la capella de l'hospital d'Arenys de Mar. A. Gumery. 1859. Al centre hi ha l'escultura jaçant del difunt i als costats dos grups escultòrics: la Caritat i la Perseverança.

dels malalts, situats al primer pis. L'any 1867 aquestes monges van ésser substituïdes per les de la Presentació, que continuaren els serveis fins al 1921, quan es traslladaren al col·legi que encara avui ocupen. El 1924 el Consistori va cedir a la Diputació l'usdefruit de l'immoble, que va continuar com a hospital fins a l'any 1933, quan la Generalitat el va convertir en col·legi d'orfes. L'any següent es va transferir a la Junta de Protecció de Menors i poc temps després es va convertir en Preventori-Escola per a Tuberculosos. El 1940 retornà a l'Ajuntament, que va formalitzar un nou conveni amb la Diputació, la qual el va sub-rendar a la Delegación Provincial del Frente de Juventudes. Extingit aquest contracte, l'any 1954

se'n formalitzà un de nou entre l'Ajuntament i la Falange, i el Frente de Juventudes va continuar ocupant l'edifici, convertit en «albergue juvenil», fins al 1977. En aquesta data, desaparegut el Frente de Juventudes, l'edifici va passar al nou Ministeri de Benestar Social, que el va dedicar a alberg internacional.

I fou aleshores quan va néixer un moviment popular amb la intenció d'aconseguir la declaració de «monument nacional» per al conjunt del Xifré, i evitar els intents especulatius d'edificar en els seus jardins. Antecedent directe havia estat la campanya «El Xifré per al poble» organitzada el 1976 per l'Assemblea Democràtica. Les mobilitzacions aconseguiren el seu objectiu i la Direcció General del Patrimoni Artístic, a la vista dels diversos informes positius (26), va declarar l'Hospital d'Arenys com a «Monument Històric-Artístic d'interès nacional» el 15 de juny de 1978. (27)

A partir d'aquí va ésser Institut de Batxillerat i el 1987, quan aquest es va traslladar a unes noves dependències, restà novament sense utilització, centralitzant nous enfrontaments d'interessos, resolts el 1990 mitjançant un conveni entre l'Ajuntament i el Ministeri de Justícia, en virtut del qual es cedia l'edifici al Ministeri per tal d'establir-hi els jutjats, per un període de cinquanta anys, amb el compromís que s'hi realitzarien les obres de millora necessàries, pressupostades en més de mil milions de pessetes, i de deixar lliure l'antic immoble judicial al carrer de Santa Clara.

Els Jutjats s'instal·laren aviat al Xifré, però, pel desembre de 1992, davant de la descoberta d'una plaga de tèrmits que afectava greument l'estructura de l'edifici, van ésser desallotjats. (28)

I avui l'emblemàtic edifici, tan present en el meu record, és novament sense utilització, a l'espectativa de la seva definitiva rehabilitació.

Glòria Camarero
Universitat Carlos III. Madrid

NOTES.

- 1.- SELLA, A. «La herencia del tío de América», a *El Periódico de Cataluña*, Barcelona, 18 de juny de 1989; p. 33-46.
- 2.- Denominació que es donava a Catalunya, durant el fi de segle, a les persones que havien tornat, enriquides, d'Amèrica, conegudes aleshores com a «indianos» al nord d'Espanya.
- 3.- Com Miquel Biada i Bunyol (Mataró, 1789-1848), promotor del primer ferrocarril cubà, inaugurat el 1837, que, quan va retornar a la seva ciutat natal, només tenia el desig de repetir l'experiència cubana, unint amb ferrocarril Mataró i Barcelona. La seva mort, ocorreguda sis mesos abans de la inauguració del servei, va impedir-li de veure realitzat el seu somni.
Vid. GARCÍA VENERO, M. *Cien años de ferrocarril en España*.
- 4.- CAPILLA, A. «El retorno a Cataluña de los hijos pródigos», a *El Periódico de Cataluña*, Barcelona, 16 de setembre de 1989, p. 40.
- 5.- GIL, R. «Els indians», a *Quaderns de la Revista de Girona*, núm. 23. Girona, 1989.
- 6.- VICENS VIVES, J. i LLORENS, M. *Industrials i Polítics. Segle XIX*. Barcelona, 1980. Vol. II, p. 309-315.
- 7.- RAMON DE SAN PEDRO, J.M. *Don José Xifré i Casas. Industrial, naviero, comerciante, banquero y benefactor. Historia de un indiano catalán (1777-1856)*, Banco Atlántico. Barcelona-Madrid, 1956.
- 8.- PONS I GURI, J.M. «Josep Xifré i Casas i els seus» (I), a *Vida Parroquial*, núm. 349. Arenys de Mar, desembre de 1975; p. 8.
- 9.- Com que en aquell temps la majoria d'edat era als vint-i-cinc anys, va precisar l'autorització de la seva mare, qui li va atorgar el 30 d'agost de 1798 davant del notari d'Arenys de Mar, Mora i Fontanals. Vegeu PONS I GURI, J.M. *Op. cit.*
- 10.- CALBETÓ, F. de, *Recolecta* (1922) i MASRIERA, A. *Oliendo a brea* (1923). Recollit per RAMON DE SAN PEDRO, J.M. *Op. cit.*, p. 52.
- 11.- Carta de Josep Antoni Vidal i Pascual a Josep Xifré, datada el 12 de maig de 1835. Recollida per RAMON DE SAN PEDRO, J.M. *Op. cit.*, p. 53.
- 12.- TRIVIÑO, R. «Restauración de los pórticos Xifré. 'Siete Puertas' cargadas de historia», a *La Vanguardia*. Barcelona, 20 de novembre de 1983.
CARANDELL, J.M. «Los 150 años de los Porxos d'en Xifré», a *La Vanguardia*. Barcelona, 12 de desembre de 1856.
- 13.- AINAUD, J.; GUDIOL, J. i VERRIÉ, F.P. *Catálogo monumental de España*. «La ciudad de Barcelona», Consejo Superior de Investigaciones científicas, 1947.
- 14.- PONS I GURI, J.M. «Josep Xifré i Casas i els seus» (II), a *Vida Parroquial*, núm. 350, Arenys de Mar, gener-febrer de 1976, p. 10.
- 15.- FONTBONA, F. «Del neoclassicisme a la Restauració (1808-1888)», a *Història de l'Art Català*, Vol. VI. Barcelona, 1983; p. 67.
- 16.- PONS I GURI, J.M. «Josep Xifré i Casas i els seus» (III), a *Vida Parroquial*, núm. 351, Arenys de Mar, març de 1976; p. 9.
- 17.- *Diario de Barcelona*, 17 i 18 d'agost de 1856.
- 18.- 1849-1949. Centenario del Hospital Xifré. Programa de les festes de Sant Zenon. Ajuntament d'Arenys de Mar, 1949.
- 19.- BASSEGODA NONELL, J. «Un edificio que hay que proteger. El hospital Xifré de Arenys de Mar merece ser monumento nacional», a *La Vanguardia*. Barcelona, 1 de desembre de 1977.
- 20.- MADOZ, P. *Diccionario Geográfico, Histórico y Estadístico de España*. Entrada «Arenys de Mar». Madrid, 1850. Reedició en facsímil per Editorial Curial, Barcelona, 1985.
- 21.- ROVIROLA, F. «Historia del nuevo hospital de Arenys de Mar». Manuscrit inèdit (1846-1847).
Transcrit a Crònica sobre la construcció de l'hospital d'en Xifré. Arxiu Històric Fidel Fita. Circular núm. 19. Arenys de Mar, maig de 1986, p. 74.
- 22.- Les escultures, fetes amb terracota, igual que els gerros neoclàssics que les acompanyaven, es varen deteriorar molt aviat i es varen retirar. Avui no existeixen i només les coneixem per les descripcions de Francesc Rovirola (*Op. cit.*, p. 72).
«En el centro de la fachada principal se colocó la estatua de la Caridad; a su izquierda la de las Buenas Obras y a su derecha la de la Esperanza. El frente posterior lo centró la escultura de la Salud y las fachadas Norte y Sur las alusivas a la Prudencia y a la Fe, respectivamente.»
- 23.- La descripció completa i detallada del mausoleu figura en el programa ja esmentat 1849-1949. Centenario de l'Hospital Xifré. També és descrit per PONS I GURI, J.M. «Josep Xifré i Casas i els seus» (IV), a *Vida Parroquial*, núm. 352. Arenys de Mar, abril de 1976, p. 9.
- 24.- *El Telégrafo*, 11 d'agost de 1861, i *Diario de Barcelona*, 12 d'agost de 1861.
- 25.- *La Rierada*. Arenys de Mar, 15 d'agost de 1977.
- 26.- Expediente de declaración de Monumento Histórico-Artístico a favor del núcleo de edificios y jardines del Hospital Xifré de Arenys de Mar.
MARÉS DEULOVOL, F. Informe sobre monumentos catalanes. Real Academia de Bellas Artes de San Fernando. Madrid, 1984; p. 87-89.
Informe de la Comissió de defensa del Patrimoni i Arxiu Històric del Col·legi d'Arquitectes de Barcelona, realitzat el novembre de 1977 i lliurat a Madrid l'1 de desembre.
«La casa Xifré d'Arenys de Mar», a *Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo*, núm. 126.
- 27.- Resolució publicada al BOE el 15 d'agost de 1978.
- 28.- CELDRÁN, J. «Les disputes entre institucions provoquen el col·lapse judicial», a *Repòrter*, núm. 9. Març 1993; p. 22-23.